

Dində ixlas

Meysam Javadnia¹

Abstrakt

İxlas, ibadət olmayan hər hansı bir mübah əmələ belə ilahi rəng vurub, Allaha yaxınlıq niyyətilə yerinə yetirərək, onu ibadət dərəcəsinə qaldırır, əcr və savaba yetişdirə bilir. Əgər yemək və ya istirahət etmək yenidən qüvvə toplayıb, yaxşı ibadət etmək və ya xalqa xidmət göstərmək üçün olarsa, ibadət sayılır. Halbuki belə əməllər əslində ibadət deyildir. Deməli, bu keyfiyyətə görə niyyətə əməlin ruhu və özülü demək olar. Başqa sözlə desək, islamda ən mühüm məsələ hər bir şeyin batini və həqiqi cəhətidir, çünki əməllərin dəyəri və qəbulolma dərəcəsi ona bağlıdır. Əməlin keyfiyyət və dəyərinə niyyət güclü təsir bağışladığı kimi, insan şəxsiyyətinin formalaşmasına da böyük əhəmiyyətə malikdir. Əgər bizi əhatə edən adamların şəxsiyyətini öyrənmək istəsək, bunu onun düşüncə və məqsədlərində axtarmaq lazımdır.

Açar kəlmələr: Din, ixlas, niyyət, ibadət

Giriş

Ayə və rəvayətlərdən anlaşılır ki, sədaqət ibadətin bünövrəsi və mayasıdır. Həqiqətən, sədaqət əsl bəndəyə xas

¹ Hikmət və dinlərarası institunun müəllimi, Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universiteti, Qum, İran

sifətdir. Təmiz məhəbbət olmadan ibadətin heç bir mənası yoxdur. Buna görə də İmam Sadiq(ə) buyurur:

“..... Niyyət əməldən üstündür. Bilin və agah olun ki, niyyət əməlin əsasıdır.”¹

Buna görə ən yaxşı əməl saf niyyətlə yerinə yetirilən əməldir.

İxlas nədir?

Niyyəti şirk və riyadan paklaşdırmağa ixlas deyilir. (Nəfsi paklaşdırmada ruhu rəzil sifət və mənəvi aşınmadan təmizləmək. İxlas mənəviyyatla bağlı olduğundan onu zahiri gözəllik və işin həcmi ilə ölçmək olmaz. İmam Sadiq(ə) buyurur:

“Namaz qiyam, rüku, səcdə, oturub-durmaq deyildir. Namaz sənin saf niyyətin və Allahı sevməyindir.”²

Yəni namazın mahiyyəti namaz qılanın saf niyyətidir. Namazı yalnız Allahın razılığı üçün qılmaq ixlas, saf niyyətdir. Başqa bir hədisdə İmam Sadiq(ə) buyurur:

“Xalis əməl odur ki, Allahdan başqası üçün yerinə yetirilməsin”³.

İxlas bir neçə mərhələyə bölünür. İlk növbədə ibadət riyə və özünü nümayiş etdirmədən pak olmalıdır. Hər kim savab, yaxud diləyinin yerinə yetirilməsi üçün ibadət edərsə, əməli düzdür. Bu cür niyyətlərin ixlasla qarışdırılmasının heç bir eybi yoxdur. Qeyd etdik ki, sədaqətin bünövrəsi riyə və özünügöstərməni tərk etməklə möhkəmlənir. Namaz qılarkən Allahdan nə isə diləyən, ondan mükafat (əcr) və savab gözləyən şəxs riyakar sayılmaz. Əlbəttə, belə bir şəxsin ixlası kamil

1 “Üsuli-kafi” II c /səh-16 /hədis №4.

2 «Şərhi-nəhcül-bəlağə» İbn Əbil-Hədid: I c /səh-325.

3 “Üsuli-kafi” II c /səh-16 /hədis №4.

deyildir. Kamil ixlaslı bəndənin qəlbində Allahdan başqa bir şey olmamalıdır. İmam Sadiq(ə) buyurmuşdur:

“Bəndə üçün ən üstün nemət odur ki, qəlbində Allahdan başqa bir şey olmasın.”¹

“Allahdan başqa bir şeyi özündə saxlamayan qəlb sağlam qəlbdir. Şirk və ya şəkk-şübhə içində olan qəlb isə xəstədir....”²

Müxləslər cərgəsində yalnız bütün əməlləri Allah üçün olan şəxs addımlaya bilər, belə ki bununla bağlı sevimli Peyğəmbərimiz(s) buyurur:

“De: “Mənim namazım da, ibadətim də, həyatım və ölümüm də aləmlərin Rəbbi Allah üçündür! Onun heç bir şəriki yoxdur. Mənə belə buyurulmuşdur və mən ilk müsəlmanam!” («Ənam» - 162,163).

İxlasın mənəvi gücü

İxlasın təsiri o qədər güclüdür ki, sadə əməlli savaba çevirir və hər hansı bir cəbhəni müdafiə, havadarlıq etməklə əzab və savabda o cəbhə ilə şərik olur.

İmam Sadiq(ə)-dən «cəhənnəm əhli cəhənnəmdə, cənnət əhli isə cənnətdə niyə görə əbədi qalır?»- deyə soruşduqda o Həzrət belə buyurur:

“Cəhənnəm əhli dünyada əbədi olaraq qalsaydı, həmişə Allaha asi olacaqlarını niyyət etdiklərindən cəhənnəmdə, behişt əhli isə əgər dünyada həmişəlik qalarlarsa, daim Allaha ibadət edəcəklərini düşündüklərindən cənnətdə əbədi olaraq

¹ «Müstədrəkül-vəsail» I c / səh-10.

² «Müstədrəkül-vəsail» I c / s.10.

qalacaqlar. Onların hər ikisi niyyətinə görə cənnət və cəhənnəmdə əbədidir. Sonra isə bu ayəni tilavət etdi:

“De, hər kəs öz əxlaqına uyğun əməl edər.”¹

Peyğəmbər(s) buyurmuşdur:

“Həqiqətən, əməllər niyyətə bağlıdır. Hər bir şəxs nəyi niyyət edibsə, elə ona da yetişər. Kim Allaha və Rəsuluna görə hicrət edərsə, Allah və peyğəmbərlərinə tərəf də gedər. Kim qadına görə evlənərsə və ya sərvət, var-dövlət ələ keçirmək xatirinə hicrət edərsə, hicrəti niyyətində tutduğu şey tərəfə də yönələr.”²

“Möminin niyyəti əməlindən yaxşı, kafirin niyyəti isə əməlindən daha pisdır. Hər kəs niyyətinə görə iş görər.”³

1 “Biharül-ənvar” Beyrut çapı: LXVII/s-209;

«Vəsailüş-şiə» I c/s-36;

“Üsuli-kafi” İslamiyyə çapı: II c/s-85;

«İlələş-şəraye» Nəcəf çapı: II c/s-523/fəsl-299;

«Məalümüzzafi» daş çapı: səh.36.

2 «Sünəni-Termezi» Beyrut çapı: IV c/s-179/16-cı fəsil/hədis № 1647;

«Sünəni-ibn Macə» II c/s-1413/Niyyət fəsl/hədis № 4227;

«Müsnədi-Əhməd Hənbəl» I c/s25,43;

«Səhih Buxari» I c/s-1;

«Münətil-murid» səh.42;

«Səhih Müslim» II c/s-103;

«Əttərgib və əttəhib» Beyrut çapı: I c/s-56.

3 «Vəsailüş-şiə» İslamiyyə çapı: I c/s-35;

“Biharül-ənvar”: Beyrut çapı: LXVII/s-189;

“Üsuli-kafi” İslamiyyə çapı: II c/s-84/hədis №2;

«Münətil-mürid» səh.43.

Dördüncü imam həzrəti Əli ibn Hüseyn(ə) buyurur: “Heç bir əməl niyyətsiz qəbul olunmur.”¹

Peyğəmbər(s) bir hədisdə buyurur:

“Qiyamət günü insanlar niyyətinə görə təhrik olunurlar.”²

“Qiyamət günü adamlar niyyətinə görə sorğu-sual olunur.”³

İmam Sadiq(ə) də bu barədə bir hədisdə buyurur: “Qiyamət günü Allah-təala insanları düşüncə və niyyətinə görə sorğu-suala çəkir.”⁴

Əmirəlmöminin(ə) Cəməl döyüşündə qalib gələndən sonra səhabələrindən biri o Cənaba dedi:

-Kaş qardaşım da bizimlə birgə olaydı, sizin düşmən üzərində qələbənizi görəydi. Bu cihadın fəzilətində o da bizimlə şərik olaydı.

Həzrəti Əli(ə) buyurdu:

-Qardaşın biz tərəfdəndirmi? Ürəyi bizimlədirmi?

O ərz etdi:

-Bəli.

Əmirəlmöminin (ə) buyurdu:

-Demək, o da bizimlə birgə bu döyüşdə vuruşubdur. (Təkcə o yox, əksinə) ataların belində, anaların bətnində olan

1 “Biharül-ənvar” Beyrut çapı: LXVII/s-185,204,207;

«Vəsailüş-şiə» İslamiyyə çapı: I c/s-33/hədis 1,3;

“Üsuli-kafi” İslamiyyə çapı: II c/s-84.

2 «Sünəni-ibn Macə» II c/s-1414/zöhd fəsli/hədis №4229;

“Biharül-ənvar” Beyrut çapı: LXVII/s-249;

«Munyətil-murid» səh.43; «Əttərgib və əttərhib» I c/s-57.

3 «Sünəni-ibn Macə» II c/s-1414.

4 «Vəsailüş-şiə» İslamiyyə çapı: I c/s-34/hədis №5;

“Biharül-ənvar” Beyrut çapı: LXVII/s-209.

bizimlə bir əqidədə olanlar da bu döyüşdə bizimlə birgə vuruşublar. Tezliklə zaman onları dünyaya gətirəcək, din və iman onların vasitəsilə qüdrətli olacaqdır.”¹

İbn Əbil Hədid bu xütbəni bəyan edəndən sonra yazır: “Əbul Əsvəd Duəli belə nəql edir: Əmirəl-möminin(ə) Cəməl döyüşündə qalib gələndən sonra bir dəstə mühacir və ənsarla (mən də onların arasında idim) Bəsrə şəhərindəki beytül-mal saxlanılan binaya daxil oldu. O Həzrətin gözü orada olan var-dövlətə sataşanda onlara xitab olaraq dedi: «Ey dirhəm və dinarlar! Məndən başqasını aldadın». Sonra Həzrəti Əli (ə) fərman verdi ki, səhabələrdən hər birinə beş yüz dirhəm verilsin. Dirhəmlərin hamısı səhabələr arasında bölüşdürülüb qurtarandan sonra Əbul Əsvəd dedi: «And olsun Mühəmməd(s)-i peyğəmbərliyə seçən Allaha, adamların sayı on iki min nəfər olmasına baxmayaraq, bir dirhəm belə artıq-əskik olmadı. Elə bil Əmirəl-möminin(ə) pulların məbləğindən xəbərdar idi.”

Sonra ibn Əbil Hədid yazır:

“Həbbeyi Ərəni adlı bir nəfər deyir: «İmam(ə) beytül-malı səhabələr arasında bölüşdürükdən sonra başqaları kimi özünə də beş yüz dinar pul ayırdı. Döyüşdə iştirak etməmiş bir şəxs o ali Cənaba yaxınlaşıb dedi: “Ey Əmirəl-möminin! Bu vuruşda cismim sizinlə birgə olmasa da, qəlbim sizinlə idi. İstəyirdim, bu döyüşdə sizinlə bir yerdə vuruşum. Mənə də puldan əta et. İmam(ə) öz payını ona verib özü üçün heç bir şey saxlamadı.”²

Bu məsələdən belə başa düşürük ki, əgər biri başqalarının işindən razı olarsa, demək, əzab və savabında da onlarla şərikdir.

1 «Nəhcül-Bəlağə» Feyzül-İslam: Xütbə №12.

2 «Şərhi-Nəhcül-Bəlağə» ibn Əbil-Hədid: I c/s-249,250.

İxlasın psixoloji və mədəni gücü

Təkcə özünü düşünən adamla xalqın nicatı üçün çalışan şəxs eynidirmi? Özünə qənimət ələ keçirmək üçün döyüşə gedən adamla Allah rızasına görə vuruşan adama bir cərgədə baxmaq olarmı? Bu bərabərlik və bərabərsizlik insanların əməlləri ilə yox, onların şəxsiyyəti və məqsədləri ilə əlaqədardır, çünki zahirdə əməl birdir, onun heç bir fərqi yoxdur. Şücaət göstərib rəşadətlə vuruşan iki dəstə arasındakı fərq düşüncə və niyyətdədir. İmam Sadiq(ə) bu ölçü ilə bəndələri üç qismə bölərək hər birini ibadətdə olan niyyətlərinə uyğun bir xüsusiyyətlə vəsf edir:

“Həqiqətən, Allah bəndələri üç dəstədirlər. Birinci dəstə Allaha cəhənnəm əzabının qorxusundan ibadət edir. Bu, qulların ibadətidir. İkinci qrup cənnətə və mükafata görə Allaha ibadət edirlər. Bu da nökr və muzdur ibadətidir. Üçüncü dəstə isə Allahı sevdiklərindən ona ibadət edirlər. Bu isə azadələrin ibadətidir, yəni onlar Allaha cəhənnəm əzabından qorxduqlarına və cənnət nemətlərinə görə yox, Allaha bəslədikləri məhəbbət və pak niyyət üzündən ibadət edirlər. Bu, ibadətin ən uca zirvəsidir.”¹

Mülahizə edirsizmi, imam Sadiq(ə) Allah bəndələrini öz məqsəd və niyyətlərinə görə necə də dəqiq bölmüş və hər bir dəstəni Allah-təalaya hansı niyyətlə ibadət etməsinə görə o biri dəstədən fərqləndirmişdir.

Niyyət insanın şəxsiyyətini nümayiş etdirməkdən əlavə əqidəvi, ictimai və milli bağlılıqlardan da bizə xəbər verir. İslam mənbələrində bu barədə elə ifadələr vardır ki, onların hamısını üç cümlədə ümumiləşdirmək olar:

¹ “Biharül-ənvar” Beyrut çapı: LXVII c/s-255;

“Üsuli-kafi” II c/s-84/İbadət fəsli / hədis №5.

1) Kim hər hansı bir işdən razı qalarsa, onu yerinə yetirmiş kimidir.

2) Hər hansı bir dəstənin əməli ilə razılaşılan, onlardan hesab olunur.

3) Kim hər hansı bir dəstəni müdafiə edərsə, savab və əzabda onlarla şərikdir.

Həzrəti Əli(ə) bu üç fikiri bir cümlədə çox böyük məharətlə ifadə etmişdir: “...Məhəbbət və nifrət birlik rəmzidir...”¹

Yəni cəmiyyətdə hərənin bir işlə məşğul olmasına, yaşayış, adət-ənənə və rəng cəhətdən bir-birindən fərqlənməsinə baxmayaraq, onları yalnız bir şey birləşdirərək cəmiyyət, millət və dəstə halına salır: maraqlar. Birlik əqidə və məqsəddir.

Bu qanun əqidə, əməl, ictimai, mədəni və milli baxımdan insanları birləşdirib cəmiyyət halına salan amildir. Həzrəti Əli(ə)-nin fikrincə, bir millətin vəhdətinin meyarı yalnız razılıq və narazılıqlardır. Nəsil, dil, irq və coğrafi mühitlər kimi meyarlar ikinci dərəcəli amil qəbul olunmalıdır. Başqa sözlə desək, etiqad, mədəniyyət və məqsəddə yekdil olmaqdan xəbər verən məhəbbət və nifrət ayrı-ayrı adamları vahid bir millət kimi birləşdirib onların taleyini bir-birinə bağlayan yeganə meyardır. Yerdə qalanlar isə ikinci dərəcəlidir.

Burada bir neçə nüansa toxunmağı özümüzə lazım bilirik:

1) Bu bəhisdə «maraq» sözünün işlədilməsində məqsəd insanda ötürə emosiyaların təsirindən əmələ gəlib tez də yox olan səthi həvəs və meyllər deyildir. Əksinə, burada söhbət

1 «Nəhcül-Bəlağə» Feyzül İslam: Xütbə №192.

“...Camaat, məhəbbət və nifrət birlik əlamətidir. Salehin dəvəsini bir nəfər öldürmüşdü. Amma əzab dəvənin öldürülməsində razı olmalarına görə hamıya nazil oldu. Buna görə də Allah-təala buyurur: “Dəvəni öldürəndən sonra peşman oldular.”...”

yekdil ideologiya ilə bağlı olan meyllərdən gedir, yəni bu faktorlar insan psixologiyasında təsir qoyan və onu öz silahdaşları ilə həmfikir edən insan təbiətindən irəli gələn amillərdir. Bu qəbildən olan meyllərin inikası insan əməlinə köklü təsirə malikdir. Əgər şərait yaranarsa və heç bir maneə olmasa, insan dərhal başqalarının təsiri altına düşüb onların etdiklərini o da yerinə yetirər. Hər hansı bir hərəkətə münasibət (istər yaxşı olsun, istər pis) əməl formasında gerçəkləşməsədə, qəlbin dərinliklərində kül altda olan köz kimidir, küləyin əsməsini gözləyir ki, alovlanıb ətrafını da yandırsın, yəni şərait yaranarsa, fikir əməli olaraq reallaşacaq.

2) Hüquqi cəhətdən belə bir asılılığın ədalət normalarına zidd olması mümkündür. “Qurani-Kərim”də bu barədə də buyrulur:

“...Heç bir günahkar başqasının günahını daşımaz...”(«İsra»-15).

“Hər kəs öz əməlinin girovudur!” («Muddəssir»-38).

Bundan əlavə hüquq elmində günah etmək niyyəti və cinayət fikri cinayət sayılmadığı halda, necə ola bilər ki, insan yalnız niyyətinə görə (yaxşı, yaxud pis) şəri cəhətdən məhkum olunsun və ya mükafatlandırılınsın?

Bu suala cavab olaraq deyilməlidir:

Cinayəti düşünmək, yaxud onu həyata keçirənə fikrən dəstək vermək, əlbəttə, cinayət sayılmır, lakin güclü əxlaqi təsirlərə malikdir. Məsələn, günahsız bir insanın öldürülməsinə razılığını bildirən, şübhəsiz, qatillərlə həmfikir sayılır.

İnsanın hüquqi məsələdə cinayəti inkar etməsi kifayət qədər dəlil-sübutun olmamasından irəli gələ bilər, lakin yaradılış qayda-qanunundan qaçmaq qeyri-mümkündür:

“Sənin hakimiyyətindən boyun qaçıрмаq olmaz.”

Allah Təala “Qurani-Kərim”də buyurur:

“ Özlərindən sonra (aciz və) zəif övladlar qoyub gedəsi olan şəxslər, onlardan ötəri necə qorxurlarsa, (yetimlərdən ötrü də) o cür qorxsunlar!... ”(«Nisa»-9).

Ataların keçmişdə göstərdiyi amansızlığın gələcəkdə övladlarını necə də haqladığını görürsünüzmü? Halbuki övladların heç bir günahı yoxdur. Çünki bu, varlıq aləmində sabit olaraq dəyişilməz qalan yaradılış qanun qaydasıdır. Onun təhqiqatı və mühakimə qaydası adi məhkəmə orqanlarının mühakiməsindən tam fərqlənir. Bu məhkəmədə haqq, ədalət məfhumu çox əhatəli və genişdir.¹

3)Hərəkət (razılıqla baş verən) özü də iki xarakterə malikdir: fərdi və ictimai. Fərdi hərəkət yalnız bir nəfərin istəyi ilə baş verir və ancaq həmin şəxs üçün müəyyən bir əhəmiyyət kəsb edir. İctimai əməl bir nəfər tərəfindən həyata keçirilsə də, böyük ictimai əhəmiyyətə malikdir. Məsələn, baxmayaraq ki, Saleh peyğəmbər(ə)-in dəvəsi bir nəfər tərəfindən təqib edilib öldürülmüşdü, lakin başqaları da onunla həmfikir olduğu üçün Allah-təala bu əməli ümumilikdə Səhud qövminə aid edərək buyurur:

“...Onu (dəvəni) tutub kəsdilər. Rəbbi də bu günahlarına görə onların kökünü kəsib yerlə yeksan etdi.”(«Şəms»-14).

İctimai işlərdə fikiri və əməli asılılıq əsas deyil, yetər ki, qəlbən və ruhən razılıq olsun.⁰⁰⁰ Cəmiyyətin bir nümayəndəsi olan icraçı cəmiyyətə arxalanır, buna görə də onun törətdikləri cəmiyyətin hesabına keçərək, ictimai məzmun daşıyır.

İslam mədəniyyətində bu ortaqlıq üçün zaman və məkan, uzaq-yaxınlıq şərt deyildir, yəni bu ictimai ortaqlıqda gələcəkdəkilər keçmişdəkilərlə oxşar olacaqlar. Buna görə də cəmiyyət ictimai rəqabətlər və ziddiyyətlərdə qarşılıqlı

¹ Bu məsələlərlə maraqlanmaq istəyənlər ustad Əllamə Təbatəbainin əsərlərinə və şəhid Mütəhhərinin 147“İnsan və tale”, «İlahi ədalət” kitablarına müraciət edə bilərlər.

əməllərin cəriməsini ödəyir. Nə üçün? Ona görə ki, əqidə və məqsəddə onlarla ortaqdirlər. Əməllərinə qarşı razılıqlarını izhar edirlər. Ümumiyyətlə, məhəbbət və nifrətdə şərikdirlər. Bunu şərh etməklə ümumi ictimai əməllərdə tabelik fəlsəfəsi aydın olur. Təsadüfi deyildir ki, ayə və rəvayətlərin çoxu asılılığın fərdi əməllərdə yox, ictimai əməllərdə daha çox özünü biruzə verməsini qeyd edir:

“Kim bir qövmün əməli ilə razı qalarsa....” və ya “Hər hansı bir qövmün əməlindən razı qalan onlardan sayılır və s.”

Bu hədislərdə fərdin yox, cəmiyyətin hərəkəti müzakirə olunur, çünki ictimai təsir fərdi təsirdən daha güclüdür.

Yuxarıda sözügedən asılılıq icraçı və həmrəy tərəflər arasındakı mənəvi və mədəni bağlılığın ifadəsidir. Bu cəhətdən fərdi hərəktlə ictimai hərəkət arasında heç bir fərq yoxdur. Bunlar yalnız əhatə dairəsinə görə fərqlənirlər.

Şübhəsiz, hər hansı bir hərəkətə müsbət münasibət bəsləyən onun icraçısının savab və əzabı ilə şərikdir.

4)Dördüncü mətləb niyyətin mənəvi və əxlaqi inikaslarıdır. Məhəbbətin və nifrətin yaxşı və pis düşüncələrin insan mənəviyyatının və ruhiyyəsinin formalaşmasında təsiri olmayıb onun xoşbəxt və ya bədbəxt olacağını qabaqcadan xəbər verməsi.

İmam Sadiq(ə) məhəbbət və nifrətin imandan olmasını xəbər alan şəxsə belə cavab verir:

“Məgər iman məhəbbət və nifrətdən başqa bir şey deyilmi?”¹

Məhəbbət və nifrət bir-birlərindən ayrılmazdirlər. Bunlar, təqribən eyni təsire malikdirlər. Niyyət məhəbbət və nifrətin əlaməti, məhəbbət və nifrət imanın nişanəsi, iman isə inam və əqidənin göstəricisidir. İnsanın inam və əqidəsi onun daxili

1 «Üsul Kafi» II c/s-125/ hədis №5.

aləmi və spesfik xüsusiyyəti olduğundan, həqiqətdə, niyyətin bu zəncirin bir halqası olduğunu söyləmək olar.

5)Üsul alimləri “təcərri” (günah etmək qəsdı) fəslində buyurmuşlar: “Günah niyyəti əmələ çevrilməzsə, bağışlanar və niyyət sahibi üçün heç bir günah yazılmaz. Bu fikrin tərəfdarları öz müddəalarının isbatı üçün rəvayətlər qeyd etmişlər.

Quranda mövzumuz haqda ayələrin izahı

Bəni-İsrail barədə ayələr:

“Qurani-Kərim”də bəni İsrail barədə buyurulur:

“(Ey İsrail oğulları! Yadınıza gətirin o vaxtı ki) Firon əhli sizə (babalarınıza) ən ağır işgəncələr verdikləri, oğlan uşaqlarınızı (kəniz etmək məqsədilə) sağ buraxdıqları zaman Biz sizi onların əlindən xilas etdik. Bunda (sizdən ötrü) Rəbbiniz tərəfindən böyük bir imtahan var idi.”(«Bəqərə»-49).

“(Yadınıza salın ki) Biz sizdən ötrü dənizi yarıb sizə nicat verdik və Fironun adamlarını siz baxa-baxa suda qərq etdik.”(«Bəqərə»-50).

“(Bir daha) xatirinizə gətirin ki, Biz Musaya (Tur dağında vəhy üçün) qırx gecəlik vədə vermişdik. (O, Tur dağına gedəndən) sonra siz buzovu özünüə (tanrı) qəbul etdiniz və (bu hərəkətlərinizlə-Allahdan başqasına ibadət etməklə-) zalim oldunuz (özünüə zülm etdiniz). (»Bəqərə»-51).

“ “Allah kasıbdır, biz isə dövlətliyik!”-deyənlərin sözlərini Allah, əlbəttə, eşitdi. (Ya Mühəmməd!) Biz onların dediklərini və peyğəmbərləri haqsız yerə öldürdüklerini (mələklər vasitəsilə əməl dəftərlərinə) yazacaq və (qiyamət

günü) onlara: “Atəşin əzabını dadın!”-deyəcəyik.”(«Ali-İmran»-181).

“Allah (Tövratda) bizə odun yandıracağı bir qurbanı gətirməyincə heç bir peyğəmbərə inanmıyıq!”-deyənlərə belə cavab ver!: “Məndən əvvəl də sizə peyğəmbərlər açıq-aşkar möcüzələrlə və dediyinizlə gəlmişdilər. Əgər sözünüz doğrudursa, bəs nə üçün onları öldürdünüz?”(«Ali-İmran»-183).

○ **Sual**

Axi yuxarıdakı ayələrdə sadalanan hadisə, qarət, qətl, bəlalər Rəsulullah(s)-in dövründə yaşayan yəhudilərə deyil, onların ata- babalarına aid olmuşdur.

○ **Cavab:**

Peyğəmbər(s)-in müasiri olan yəhudilər öz əcdadlarının əməlləri ilə razılaşdıqlarına görə günahda da onlarla şərikdirlər.

İmam Sadiq(ə) bu barədə buyurur:

““Biz Allah ilə əhd bağlamışıq ki, heç bir peyğəmbərə iman gətirməyəcəyik” deyən yəhudilərlə peyğəmbərləri öldürən yəhudilər arasındakı məsafə beş yüz il zaman məsafəsi olmuşdur. Allah Təala isə gələcəkdəkiləri keçmişdəkilərin günahına görə cəzalandırır, çünki onlar öz ulu babalarının əməlləri ilə razı idilər.”¹

¹ «Təfsiri Safi» İslamiyyə çapı: I c/s-318;

«Təfsiri bürhan» I c/s-328;

«Təfsiri Əlmizan» IV c/s-89;

«Vəsailüş-şiə» XI c/s-412.

Səməd qövmü və Salehin dəvəsi barədə ayələr

Yuxarıda qeyd etdiyimiz mətləblə əlaqədar olaraq müqəddəs Kitabımızda nəql olunan əhvalatlardan biri də Səməd qövmü və Saleh peyğəmbərin əhvalatıdır. Allah-təala “Qurani-Kərim”də buyurur:

“Səməd qövmünə də qardaşları Salehi (peyğəmbər göndərdik). O dedi: “Ey camaatım! Allaha ibadət edin. Sizin ondan başqa heç bir Tanrınız yoxdur...”(«Hud»-61).

Lakin Salehin müxalifləri onun dəvətini qəbul etməyib dedilər:

“...İndi atalarımızın ibadət etdiyinə (bütllərə, tanrılara) ibadət etməyi bizə qadağanmı edirsən? Doğrusu, biz sənə bizləri dəvət etdiyin (tövhid) üçün şək-şübhə içindəyik.”(«Hud»-62).

Həzrəti Saleh(ə) qövmünün ona qarşı çıxdığını gördükdə istədi ki, onları möcüzə yolu ilə Allah yoluna dəvət edib bununla da öz həqiqi çağırışını onlara isbat etsin. Buna görə də Peyğəmbər belə dedi:

“Ey camaatım! Allahın bu dişi dəvəsi sizin üçün bir möcüzədir. Qoyun Allahın torpağında otlasın, ona bir pislik etməyin, yoxsa şiddətli bir əzaba düçar olarsınız!”(«Hud»-64).

Lakin əfsuslar olsun ki, Saleh peyğəmbər(s)-ın nəsihətləri onlara az da olsa, təsir göstərmədi, əksinə, həzrəti-Salehi gözü götürməyən bir neçə nəfər dəvəni məhv etmək qərarına gəldi, nəhayət, öz çirkin niyyətlərinə nail olub onu öldürdü. “Qurani-Kərim”də bu barədə buyurur:

“Sonra o dəvəni tutub kəsdilər və (bununla da) Rəbbinin əmrini saymazıyana pozub (istehza ilə): “Ey Saleh! Əgər sən (həqiqi) peyğəmbərlərdənsənsə, bizi qorxutduğunu (bizi təhdid etdiyin əzabı) gətir görək!”-dedilər.”(«Əraf»-77).

Onlar dəvəni öldürəndən sonra Saleh peyğəmbər(ə) üzünü onlara tutub dedi:

“...”Daha üç gün yurduzda yaşayıb kef çəkin. Bu elə bir vəddir ki, yalan çıxmaz.” («Hud»-75).

“Amma onlar (dəvəni) tutub kəsdilər, sonra da (əzab qorxusu ilə) peşman oldular. Artıq əzab onları yaxaladı (hamısı məhv oldu). Halbuki onların əksəriyyəti iman gətirmədi.” («Şuəra»-157,158).

“Qurani-Kərim”də bu əzab barədə bir yerdə belə buyurulur:

“Buna görə də onları dəhşətli bir sarsıntı (yerdən zəlzələ, göydən tükürpədicə bir səs) bürüdü, öz evlərində diz üstə düşüb qaldılar (bir göz qırpımında həlak oldular.” («Əraf»-78).

Allah başqa bir yerdə isə buyurur:

“O zülm edənləri qorxunc bir səs bürüdü və evlərində diz üstə düşüb qaldılar (bir göz qırpımında həlak oldular)” («Hud» - 67).

Deməli, bir nəfərin etdiyi günaha görə Allah-təala bütöv bir tayfanı təqsirkar bilib onların hamısını zalım adlandıraraq buyurur:

“.....Biz Səməd tayfasına açıq-aşkar bir möcüzə olaraq dişi dəvə verdik, lakin onlar ona zülm etdilər (dəvəni tutub kəsdilər)....” («İsra»- 59).

Dəvəni bir nəfərin öldürməsinə baxmayaraq, onun əməlindən razı qaldıqlarına görə başqaları da Allahın əzabına düşər oldular. “Qurani-Kərim”də buyurulur:

“Sanki onlar orada heç yaşamamışdılar. Bilin ki, Səməd tayfası Rəbbini inkar etmişdi. Xəbəriniz olsun ki, Səməd tayfası (Allahın mərhəmətindən) kənar (uzaq) oldu!” («Hud» - 68).

Beləliklə, Allahın buyurduğu kimi, onların kökü kəsildi:

“Artıq o zalım tayfanın kökü kəsildi. Həmd olsun ələmlərin Rəbbi Allaha!” («Ənam» - 45).

Rəvayətlərdə bu hadisə necə təsvir edilmişdir

Hədislərdə bu mühüm məsələyə çox diqqət yetirilmişdir. Onlardan bir neçəsini nümunə olaraq burada qeyd edirik.

Əmirəlmöminin Əli(ə) xütbələrinin birində Saleh peyğəmbərlə Səhud tayfası arasında baş vermiş əhvalata toxunaraq buyurur:

“Camaat, adamlar arasında birlik yaradan (əqidə və məqsəddə insanları birləşdirən) razılıq və narazılıqdır. Saleh peyğəmbərin(ə) dəvəsini təkcə bir nəfər öldürmüşdü, amma bu əməlin cəzası bütün tayfaya şamil oldu, çünki qohumları da bu işin həyata keçməsinə razılıq vermişdilər. Allah-təala buyurur:

“Onu öldürdülər, lakin bəla nazil olandan sonra peşman oldular”.

Onların şəhəri yumşaq yerə hopan ərimiş dəmir kimi bir dəfəyə guruldayıb yerə çökdü. Bununla da öz xilaf əməllərinin cəzasını çəkdilər.” («Nəhcül-bəlağə», Feyzül İslam, xütbə - 192).

Başqa bir hədisdə Əbdüssəlam ibn Saleh Hərəvi adlı bir nəfər səkkizinci İmam Əli ibn Musa Riza(ə)-dan belə soruşdu:

- İmam Sadiq(ə)-in buyurduğu “Həzrəti-Qaim Mehdi Sahibəzzəman (əccələllahu təala fərcəhuş-şərif) zühur edəndə İmam Hüseyin(ə)-nin qatillərinin övladlarını atalarının bu cinayətinə görə öldürəcəkdir.” - hədisi barədə siz nə deyə bilərsiniz?

Həzrət buyurdu:

- Bu, elə belə də olacaqdır.

Soruşdum:

- Belə isə bəs “Qurani-Kərim”də buyurulduğu «Heç bir günahkar başqasının günahını daşımaz» - ayəsinin mənası nədir?

Buyurdu:

-Allahın buyurduğu kəlamların hamısı düzdür. Amma İmam Hüseyn(ə)-nin qatillərinin övladları öz ata-babalarının cinayətindən razı qalıb onunla fəxr etdiklərinə görə günahda onlarla şərikdirlər, çünki başqasının əməli ilə razı olan şəxs həmin əməli yerinə yetirən insan kimidir. Məğribdə yaşayan biri məşriqdə günahsız yerə öldürülmüş şəxsin qətlinə razılıq verərsə, Allah dərgahında bu cinayətdə qatillə birgə o da şərikdir. Həzrəti-Mehdi Sahibəzzəman(ə.c.f.ş) da İmam Hüseyn(ə)-in qatillərinin övladlarını öz əcdadlarının cinayəti ilə razı olduqlarına görə məhv edəcək.¹

Başqa bir hədisdə Peyğəmbər(s) buyurur:

“Başqalarının işi ilə razı olan şəxs əməldə onlarla şərikdir.”²

“Hər hansı bir hadisənin şahidi olan, lakin ona nifrət bəsləyən orada iştirak etməyən şəxs kimidir, yaxud əksinə, hər hansı bir əməliyyatda olmayıb lakin qəlbən o işə öz razılığını bildirən insan orada iştirak edənlərdən hesab edilir.”³

Həzrəti-Əli(ə) bir hədisdə buyurur:

“Hər hansı bir dəstənin gördüyü işlə (günahla) razı olan şəxs o işdə şərik kimidir. İcraçı ikiqat günaha batır (niyyət və

1 «Vəsailüş-şiə» XI c/ s - 409;

«Təfsiri Bürhan» I c/ səh-568;

«Üyuni-əxbari-Riza» Nəcəf çapı: I c / səh-212.

2 «Səfinətül-bihar» II c/ səh-629.

3 «Vəsailüş-şiə» XI c/ səh-409;

«Təfsiri-Qürtəbi» IV c/ səh-294.

«Ali-İmran» 183-ün təfsiri.

əməlinə görə), rizayəti olan isə (niyyətində görə) bir günaha batır.”¹

Bir suala cavab

Əvvəlki bəhslərdə gözəllik, qəbihlik, savab və əzabın meyarının niyyət olduğundan danışdıq. Birinin qəlbən başqalarının əməlilə razılaşması onu savab və əzabda onlarla şərik edir. Belə isə bu, yuxarıda qeyd etdiyimiz məsələ (niyyətin əmələ çevrilməzsə, bağışlanması) ilə zidd olmurmu?

İslam alimləri bu suala bir neçə şəkildə cavab vermişlər:

a) Təcərri (günah etmək qəsdı) iki cürdür: birinci, əməli yerinə yetirməmiş peşman olub daxili çarpışma nəticəsində öz ixtiyarı ilə günahdan çəkinmə; ikincisi isə, müəyyən həddə qədər gəlib xarici amillərin təsiri ilə günahdan çəkinmə. Birinci halda (günahın niyyəti) günahkar bağışlanır, çünki peşmançılıq onun ruhunun və təbiətinin paklığına dəlildir. Belə bir şəxs bağışlanmağa layiqdir. Amma ikincidə bağışlanmır. Belə şəxs üsyankar ruha malik olduğuna və Allahına qarşı təqvasızlığından günaha yaxınlaşdığına görə tənqiddə və cəzaya layiqdir. O öz-özünə günahdan çəkinməmiş, əksinə, xarici maneələr onu günah etməkdən çəkindirmişdir.

b) Təcərri bəzən günahı fikirləşib etməmək və bəzən də təşəbbüs göstərməklə bitir. Birinci cəhd insanın əməllər kitabçasında günah kimi qeyd olunmur. İkinci isə haramdır və bu əməlin sahibi cəzalandırılmalıdır, ona görə ki niyyət təşəbbüslə yanaşı olarsa, (Allah qarşısında) üsyankarlıq, dikbaşlıq və təqvasızlığa dəlildir. Birinci halda Allah qarşısında dikbaşlıq və üsyankarlığa dəlil olan heç bir təşəbbüs yoxdur.

¹ «Vəsailüş-şie» XI c/ səh-411.

v) Müəllifin nəzərinə, təcərrini (günahı fikirləşmək) başqa cür də təsnif etmək olar. Niyyət iki formada ola bilər: ötəri və sabit niyyət (dəyişilməz niyyət).

Nəfsani qüvvələrin coşub-daşması ilə insan nəfsində yaranan və heç bir əxlaqi, etiqadi kökü olmayan niyyətə ötəri niyyət deyilir. Bu cür niyyətlər xatirə, arzu, ani həvəsin nəticəsində meydana gəlib, tez də ötüb keçir, öz yerini isə yaxşı və müsbət düşüncələrə verir. Məsələn, Ramazan ayında biri ləzətli xörək gördükdə orucunu pozub iftar etmək istəyir, lakin bilavasitə bu fikirdən dönür.

İnsanın ruhi dərinliklərindən axıb gələn, onun etiqad, xasiyyət və xarakterindən irəli gələn niyyətə sabit niyyət (dəyişilməz niyyət) deyilir. Bu növ niyyət insanın həqiqi simasını üzə çıxarır. “Qurani-Kərim”də «şakilə» (xislət) adlandırılaraq buyrulur:

«De: «Hərə öz xislətinə görə iş görür...» («İsra»-84).

Ötəri niyyət nəfsani qüvvələrin ani reaksiyası olub təqvasızlıq və gizli, xəbis fikir olmadığından bağışlanmağa layiqdir. Bəlkə də hədislərdə «bağışlanmaq» dedikdə elə bu niyyət nəzərdə tutulur. Həmin mətləb İmam Sadiq (ə)-in «Nəcm» surəsinin 32-ci ayəsinin təfsiri ilə bağlı hədislərdə də qeyd olunmuşdur.

Bu hədislərdə nəql olunur ki, «ləməmə» (xəta) sözü günahı fikirləşmək, yaxud bəzi hallarda insan əxlaqından irəli gəlməyən təsadüfi günah mənasında işlədilmişdir.²

1 İmam Sadiq(ə)-dən belə nəql olunur ki, «şakilə»dən (xislətdən) məqsəd niyyətdir.

2 «Təfsiri Əlmizan» XIX c/s-45;

«Üsul Kafi» II c/s-442; Ləməmə fəslə/hədis №3,5. Bu fəsildə imam Sadiq(ə)-dən bir neçə hədis nəql olunmuşdur. Onların hamısında «ləməmə» (xəta) sözü günahı fikirləşmə və ya təsadüfi günahlar kimi təfsir olunmuşdur.

Təfsirə görə, belə günahlar (icraçının Allah qarşısında inadkarlığını və dikbaşlığını göstərmədiyindən) Allahın geniş rəhmət və məğfirətinə şamil olur. Belə bir əməl bağışlanarsa, təbii ki, bu keyfiyyətdə olan niyyət də bağışlanacaqdır, çünki onların hər ikisi dikbaşlıq və üsyankarlıqdan uzaqdır.

Sabit niyyət (dəyişilməz niyyət) adətən təşəbbüs və əməllə nəticələnir. Əgər nə vaxtsa sabit niyyət əməl formasında gerçəkləşməyibsə, bu, icraçı insanın vicdanının yox, kənar faktorların təsirindəndir. Belə olduqda niyyət Allah qarşısında dikbaşlıq və üsyankarlıq sayıldığından günah hesab edilib cəzaya layiq görülməkdir. Niyyət barədə danışdığımız bu bölüm əsasən “Möminin niyyəti əməlindən daha yaxşı, kafirin niyyəti isə əməlindən daha pisdir” hədisi kimi diqqəti cəlb edir. Lakin buradakı niyyət sözündən də məqsəd elə sabit (dəyişilməz) niyyətdir, yəni bu niyyət möminin imanından, kafirin isə küfründən əmələ gəlir. Bir sözlə, möminin (əxlaqı və imanını ilə bağlı) niyyəti əməlindən daha yaxşı, kafirin (küfr ilə bağlı) niyyəti isə əməlindən daha pisdir, çünki belə niyyət mömində nuranilik, sədaqət və iman, kafirdə isə inadkarlıq, küfr və üsyankarlıq əlamətidir.

Bu açıqlamalarla “Bir kimsə hər hansı bir qövmün əməli ilə razılaşırsa...” və “hər hansı bir qövmün əməlindən razı qalan...” hədislərində məhəbbət və nifrət məsələsi tamamilə aydın olur. Həm də məhəbbət və nifrət, razılıq və narazılıqdan sözü səthi, ötəri emosiyalar yox, insan daxilindən axıb gedən, onun şəxsiyyəti və təbiəti ilə sıx bağlı olan nəfsani halətlər məqsədi ilə işlənmişdir. Bu halda başqasının əməli ilə həmfikir olan şəxs əslində onunla həmrəydir. Təbii surətdə əməlin nəticələrində də onunla şərik olacaqdır.

6. Əxlaq normalarında əməlin təsirli olmasına baxmayaraq, əsas niyyət və düşüncədir. Hüquqi normalarda isə

bunun tam əksi olaraq niyyət ikinci dərəcəli olub əməl əsas təşkil edir.¹

Məsələn, əgər bir nəfər düşmənçilik üzündən öldürülsə və sonradan qətlə yetirilmiş şəxsin qanının halal olması (yəni qatilin haqlı olması) məlum olarsa, hüquqi cəhətdən qatil günahkar sayılmayıb cəzalandırılmır, lakin əxlaq baxımından bu şəxs cəzaya layiqdir. Çünki əməlin feli cəhətdən qəbih olmamasına baxmayaraq icraçı cəhətdən qəbihdir. Buna görə də qatil cəzaya və tənbehə layiqdir. Bəzi fəqihlərin də bu kimi məsələlərdə icraçını cəzaya layiq hesab etməsi ehtimal olunur, çünki bu cinayət hüquqi cəhətdən yox, əxlaqi baxımdan qəbahət sayılır. Bizim fikrimizcə, hüquqi və əxlaqi məsələlər arasındakı bu yaxınlıq təbii haldır, çünki islam hüquqi islam əxlaqından ayrılmazdır.

Buna əsasən əxlaqi və hüquqi məsələlərdən hər birinin yeri aydınlaşaraq hüquqi cəhətdən məsuliyyətsiz əxlaqi cəhətdən məsuliyyətsiz olduğunu sübut edə bilmədiyi məlum olur. Həmçinin, əxlaqi vacib və haramlıq şəri vacib və haramlıq məfhumundan başqa bir şey olmadığı da məlum olur. Əxlaqi vacib və haramlıqdan fərqləndirən təkə hökmün əsli yox, mahiyyətlidir. Buna əsasən əxlaqi haramlıq əxlaqi cəhətdən haramdır. Bu, hüquqi cəhətdən heç də haram olmaya bilər. Şübhəsiz, əxlaqi vacib və haramın hüquqi vacib və haram kimi özünə münasib təsiri vardır. Buna görə hər hansı bir günahsız insanın qətlinə razı olan şəxs əxlaqi cəhətdən bu cinayətdə iştirak etmişdir. Yəni hüquqi cəhətdən cinayətdə iştirak etməməsinə baxmayaraq, Allah qarşısında o da bu məsuliyyətə cəlb olunur. Allah-təala buyurur:

1 Əlbəttə, hüquqi məsələlərdə niyyət əmələ çevrilməzsə, ikinci dərəcəli hesab olunur. Əks təqdirdə isə əsası elə niyyət təşkil edir.

“...Siz ürəyinizdə olanı zahirə çıxarsanız da, çıxarmasanız da, Allah ona müvafiq sizinlə haqq-hesab çəkər...”(«Bəqərə»-284).

Deməli, düşüncə və meyllər də insan əməllərinin bir hissəsi kimi hesab olunub Allah-təala dərgahında araşdırılacaqdır.

“Günaha razı olan şəxsə bir, əməli surətdə onu həyata keçirənə isə iki günah yazılır” kimi bəzi hədislər mövcuddur. Buradan məlum olur ki, günah işlədən iki, günahın gerçəkləşməsinə qəlbən razılıq verən isə bir günaha batmışdır.

Bu mövzuya aid aşağıdakı ayə və rəvayətlərə diqqət yetirin.

İnancın niyyətdə təsiri

Hədislərdə söyləndiyi kimi, möminin niyyəti əməlindən daha yaxşı, kafirin niyyəti isə əməlindən daha pisdır.¹

İndi isə belə bir sual meydana çıxır. Əgər niyyət əməlin başlanğıcı, əməl isə pis və ya yaxşı təsir bağışlayan əsas amildirsə, onda niyyət əməldən necə pis, yaxud yaxşı ola bilər? Əgər niyyət əməldən yaxşıdırsa, onda biz hər gün dəfələrlə cihad və şəhadət, fədakarlıq, gecələri oyaq qalıb ibadət niyyəti etsək, əmələ bir daha ehtiyac qalmırmı?

Cavab:

Əvvəla, niyyət dedikdə əməl üçün həqiqi iradə və qəti qərar nəzərdə tutulur. Beynimizdə ani olaraq meydana çıxıb hələ icrasına tərəddüd etdiyimiz fikirləri niyyət adlandırmaq olmaz, çünki niyyətlə xəyal arasında fərq vardır. Bəzən insan namaz, oruc, həcc və s.-ni niyyət edir, amma bu işləri yerinə

¹ “Üsuli-kafi” II c/ səh-84.

yetirmək üçün heç bir ciddi qərara gəlmir. Yaxud biri gecə namazı, döyüş meydanı, cihad və şəhid olmağı təsəvvürünə gətirir, ancaq özünü gecə namazı qılmağa, cəbhəyə getməyə hazırlamayıb heç bir tədbirə əl atmır. Şübhəsiz, belə təsəvvürlər ilğım və xəyaldan başqa bir şey olmayıb heç bir dəyərə malik deyildir. Allah-təala bu cür təsəvvür və xəyallara görə heç kimə mükafat vermir.

Savab və əzabın meyarı insanı əmələ sövq edən ciddi düşüncə və qəti qərardır. Uca Yaradan insan iradəsini çalışmaq şərtlə dəyərləndirərək qiymətləndirmişdir. Allah-təala buyurur:

“Mömin olub axirəti istəyən və onun uğrunda (can-başla) çalışanların zəhməti (Allah dərgahında) qəbul olunar.”
(«İsra» - 19).

Allah-təala iman və saleh əməllə birgə olan istəyi qiymətləndirmişdir.

Qəti qərar əmələ çevrilərkən iki cür təzahür edir: bəzən müvəffəqiyyətlə qurtarır və bəzən də məğlubiyyətə uğrayır. İnsan öz niyyətini həyata keçirmək üçün həmişə müvəffəq olmur. Bəzi hallarda obyektiv səbəblər üzündən niyyət həyata keçməsə də, hər iki surətdə (müvəffəqiyyət və məğlubiyyət) niyyət ciddi olduğundan dəyərlidir. Bu isə əməldən daha yaxşı hesab edilən elə həmin niyyətdir.

Üçüncüsü, möminin niyyəti səmimi olduqda əhəmiyyət kəsb edir. Başqa sözlə, icraçı gözəlliyi əməl gözəlliyindən yaxşıdır. Çünki icraçı gözəlliyinin iki xüsusiyyəti vardır: əməli gözəl, icraçını isə əməlisaleh edir. Əməl gözəlliyi isə bunun əksi olaraq icraçıya heç bir təsir bağışlamır, yəni hər kim qeyri-səmimi gözəl bir iş görərsə, niyyətinin səmimiyyəti olmadığından həmin xeyir əməlin ona heç bir faydası yoxdur. Buna görə də Allah-təala “Qurani-Kərim”də buyurur:

“Mömin olub axirəti istəyən və onun uğrunda (can-başla) çalışanların zəhməti (Allah dərgahında) qəbul olunur.”
(«İsra» - 19).

Peyğəmbər(s) buyurmuşdur:

“Hər kim Allahdan sidq ürəklə şəhadətə yetməyi diləyərsə, Allah-təala onu evində vəfat etsə belə, şəhidlər məqamına yüksəldər.”¹

Həzrəti-Əli(ə) buyurur:

“..... Allah-təala bəndələrindən kimi istəyərsə, saf niyyəti və təmiz ürəyinə görə behiştə daxil edir.”²

İmam Sadiq(ə) buyurur:

«Fəqir mömin bəndə deyər: «İlahi! Xeyir işlər görmək üçün mənə bir vasitə göndər.» Əgər Allah-təala onun bu diləyinin saf niyyətlə olduğunu görərsə, o xeyir əməlin əcr və savabını onun əməllər kitabçasına yazar. Həqiqətən, Allah-təala ehtiyacsız və kərimdir.”³

Bu şərtlər bir yerdə cəmləşdikdə möminin niyyətinin niyə görə əməlindən yaxşı olduğunu bir daha sübut edir:

1)niyyət əməlin təməli və qayəsidir. Səbəb isə bir şeyin nəticəsindən daha əsas və üstündür;

2)niyyət əməlin canı və ruhudur. Ruh isə cisimdən irəlidir;

3)niyyətdə riya ola bilməz, lakin əməldə riyanın olması mümkündür;

1 «Səhih Müslim» II c/ səh-103;

«Sünəni ibn Macə» II c/səh-539 / hədis №2797.

2 «Nəhcül bəlağə» Sübhi Salehi: Hikmət №42

3 “Üsuli-kafi” İslamiyyə çapı: II c/səh-69;

«Səfinətül bihar» II c /səh-628;

«Vəsailüş-şiə» II c/səh-35.

4)möminin əməli səhv olduğuna görə özünə, yaxud başqalarına zərər yetirə bilər. Bu halda əməlin ona heç bir xeyri olmaz, amma niyyəti saf olduğu üçün mükafat və savab qazanar;

5)mömin çalışdıqca öz qüdrətindən artıq şeylər istəyir. Demək, möminin niyyəti hər cəhətdən əməlindən üstündür.

Bir gün Zeyd Şiham İmam Sadiq(ə)-in hüzuruna gəlib soruşdu:

-Ağa, sizdən eşitdim ki, niyyət əməldən daha yaxşıdır. Bu necə ola bilər?

İmam Sadiq (ə) buyurdu:

-Bəzən insan riyakarlıq edərək tərif xatirinə bir işi görür. Ancaq saf niyyətin əsasında ilahi eşq və ulu Tanrıya sonsuz məhəbbət olduğundan riyaya bulaşmır. Nəticədə isə Allah-təala insana əməlinə görə vermədiyi neməti niyyətinə görə əta edir. Ola bilsin ki, bəndə gecənin son saatlarında gecə namazı qılmaq niyyətilə yatıb yuxuya qalsın. Allah-təala isə gecə namazının savabını onun əməllər kitabçasına yazar, yuxuda olduğu zaman onun nəfəsini zikr, yuxusunu isə sədəqə hesab edər.¹

Allahdan başqa heç kim başqasının niyyətindən xəbərdar deyildir. Demək, niyyətdə heç vaxt riyə ola bilməz. Niyyət əmələ çevriləndə onun riyaya qarışması mümkündür. Buna görə də deyiblər: «Möminin niyyəti əməlindən daha yaxşıdır.»

Amma kafirin niyyətinin əməlindən daha pis olmasının səbəbi yerinə yetirmiş olduğu işin əslində yaxşı və faydalı olmasındadır. Lakin yaxşı işlər görərkən onun niyyətində hiylə, maddi mənfəət, riyə və kələk olduğundan niyyəti əməlindən pisdır. Çünki onun əməlindən başqalarına xeyir deyir, amma özü günahdan başqa bir şey qazanmır. Deməli, kafirin niyyəti hər cəhətdən əməlindən daha pisdır.

1 «İlələş-şəraye» Nəcəf çapı: II c/səh-524: Fəsil - 301: hədis №1.

Nəticə

İxlas bütün ibadətlərin ümumi şərtlərindəndir. Fəqihlər onu əməlin düzgünlüyü, həkimlər ruhun qidası, ariflər isə vüsala yetişməyin şərti hesab etmişlər.¹ Əməl ilahi və səmavi rəngə boyanmayınca ucalmayıb məşuqun vüsala yetişmək olmaz. Riyaya boyanmış əməllərin Allah və ülvəi aləmlə heç bir əlaqəsi olmadığından bəndə və Yaradan arasında vasitə ola bilməz.

- «Quran» və ixlas (saf niyyət)

«Qurani-Məcid»də bu barədə buyrulur:

“Allaha saf niyyətlə (riyasız, şirksiz) ibadət etməkdən başqa onlara heç nə buyurulmamışdır...” («Bəyyinə» - 5).²

“..... Kim Rəbbi ilə qarşılaşacağına ümid bəsləyirsə, yaxşı iş görsün və Rəbbinə etdiyi ibadətə heç kəsi şərikin qoşmasın.” («Kəhf» - 110).

Ayənin son hissəsi saleh əməlin şirk və riyə ilə qarışıq olmamasına işarədir. Demək, Allaha ibadət edərkən başqalarını da ona şərikin etsək, ixlas yox olaraq ibadətin yalnız zahiri

¹ Şərtlər iki cürdür: Düzgünlük və qəbulolma şərtləri. Şərtlərdən bəzisi düzgünlük şərtinə yox, yalnız qəbul olma şərtinə aiddir. Məsələn, namazda fikrin yayınmaması kimi. Namazın əsas təsiri Allaha yaxınlaşmaq və möminin meracı olduğundan fikir yayınarsa, bu mümkün olmaz. Amma bəzi əməllər əməlin düzgünlük şərtidir. Məsələn, dəstəmaz və niyyət kimi. Çünki dəstəmazsız və niyyətsiz namaz batildir. Hətta namazı səhv edərək dəstəmazsız və niyyətsiz qılsa belə ikinci dəfə namaz qılmalıdır.

² Bu və bu kimi ayələrin üsuliddin, ibadətdə tövhid, şirk və bütperəstliyə aid olmasına baxmayaraq, riyakarın ibadət edərkən Allahdan başqasını nəzərdə tutduğuna görə əməlində şirk vardır. Buna görə də hədislərdə riyanı gizli şirk adlandırmışlar.

görməmi qalar. Əməl isə öz mahiyyətini itirdikdə, nəticədə, insana bir faydası olmaz. Necə ki bu ayənin nazilolma səbəbi haqda oxuyuruq:

Bir şəxs Peyğəmbər(s)-in hüzuruna gəlib dedi: «Ey Allahın Rəsulu! Mən Allah yolunda ehsan verib yaxın qohum-əqrabalarımı başa çıxıram, amma camaat mənim bu əməllərimi danışib tərifləyəndə çox xoşal oluram. Mənim bu əməllərimin dərəcəsi nədir?» Peyğəmbər(s) heç bir söz deməyib dinmədi. Nəhayət, bu ayə («Kəhf» - 110) nazil oldu.¹

Müxləs (saflaşmış) bəndələr

Allah-təala saleh bəndələri saf niyyətlərinə görə tərifləyir. Məsələn, Yusif peyğəmbəri(ə) tərifləyərkən onu “müxləs” (saflaşmış)- deyə yad edir:

“Doğrudan da, (qadın) ona meyl salmışdı. Əgər Rəbbinin dəliliyi görməsəydi, (Yusif də) ona meyl edərdi. Biz pisliliyi və biabırçılığı (zinanı) ondan sovuşdurmaq üçün belə etdik. Çünki o, həqiqətən, Bizim sadıq bəndələrimizdənndir.” («Yusif» - 24).

Həzrət Musa(ə) barədə buyurur:

“(Ya Mühəmməd!) Kitabda (Quranda) Musanı da yad et! Həqiqətən, o (öz ibadətində) çox səmimi idi. O bir elçi, bir peyğəmbər idi.” («Məryəm» - 51).

▪ **Diqqətəlayiq məsələ**

Müxləs fəli sifət olub “saflaşdırılmış” mənasını ifadə edir. Allah-təala bu iki peyğəmbəri (Musa və Yüsif) vəsf edərkən onları “müxləs” adlandırır. “Müxləs” sözü ilə “müxlis” sözü arasında böyük fərq vardır. «Müxlis» sözü ötəri sədaqəti olan

¹ «Təfsiri-Qürtəbi» Beyrut çapı (1965, 1966): XI c/ s.69;

«Təfsiri-məcməül-bəyan» Beyrut çapı:VI c / s.499;

“Biharül-ənvar”: Beyrut çapı: LXVII / s.222;

«İddətüd-dən» Beyrut çapı: s.223.

adama da deyilir. Məsələn, dəniz tufanında hər şeydən əli üzülmüş adamlar Allahı ixlasla köməyə çağıraraq imdad diləyirlər:

“(Müşriklər) gəmiyə mindikləri zaman (dəryada batacaqlarından qorxub) dini (ibadəti) yalnız Ona məxsus edərək (ixlasla) Allaha dua edərlər. Allah onları sağ-salamat quruya çıxaran kimi yenə də (Ona) şərik qoşarlar.” («Ənkəbut» - 65).

“(Kafirləri) ətrafına kölgə salan uca dağlar (yaxud qara buludlar) kimi dalğalar bürüdüüyü zaman onlar dini (ibadəti) Allaha məxsus edərək yalnız Ona dua edərlər. Allah onları sağ-salamat quruya çıxartdıqda içərilərindən bəziləri (küfrlə iman arasında) orta mövqe tutar. (Bəziləri isə öz küfründə qalar). Ayələrimizi yalnız çox xain, nankor olanlar danarlar!” («Loğman» - 32).

“Sizi suda və quruda gəzdirən Odur. Siz gəmidə olduğunuz, gəmilər gözəl bir külək vasitəsilə içərisində olanları apardığı, onlar da sevindikləri vaxt birdən fırtına qopub dalğalar hər tərəfdən gəmilərin üzərinə hücum etdikdə və sərnişinlər dalğaların onları bürüdüüyünü (həlak edəcəyini) başa düşdükdə sidqi-ürəkdən Allahın dininə sarılaraq ona belə dua edərlər: «Əgər bizi bu təhlükədən qurtarsan, Sənə şükr edənlərdən olarıq!» Onları xilas edincə yer üzündə haqsız yerə zülm etməyə, azğınlığa başlayarlar! Etdiyiniz zülm, haqsızlıq fani dünya malı kimi öz əleyhinizədir. Sonra hüzzurumuza qayıdacaqsınız. Biz də nə etdiklərinizi sizə xəbər verəcəyik” («Yunus» - 22,23).

Bu ayələrdən “müxlis” sözünün mahiyyəti müəyyən olur. Bu söz sədaqət məktəbinin öncüllərini, hətta (dəryada tufana uğradıqları zaman ümidləri hər yerdən üzülüb Allahı saf niyyətlə, ixlasla çağıran) bütperəst müşriklər və dünyapərəstləri də əhatə edir, halbuki onlar az keçməmiş, sahilə çatdıqdan sonra

Allahı yaddan çıxarıb ikinci dəfə müşrik olurlar. Təbii ki, yolun ilkin mərhələsində olanlar şeytani vəsvəyə və nəfsani həvəslər qarşısında acizdirlər. Bu təhlükələr qarşısında möhkəm durub özlərini günahdan qoruyanlar isə çoxdurlar. Amma müxləslər (saflaşmışlar) ixtlasın ilkin mərhələlərini uğurla başa vuranlardır. Onlar günahsızlıq məqamına nail olaraq şeytan və nəfsi əmmarənin (pisliklərə sövq edən nəfs) hökmranlığından qurtulmuş və Allah hökmranlığına daxil olmuşlar. Yusif peyğəmbər də belələrindən idi, çünki Yusif o çətin və çıxılmaz böhranlı hallarda dağ kimi dayanaraq çətinliklərə sinə gərdi. O qadın (Zuleyxa) Yusifdən kam almaq üçün nə qədər çalışdısa da, yenə Yusif ona: “Allaha pənah aparıram,”-deyə rədd cavabı verdi. Qətiyyətlə onun qanunsuz istəyini rədd edərək qadının şərinə özünü qurtarmaq üçün qapıya tərəf yüyüdü. Bağlı qapı Yusifin üzünə açıldı, Allah ondan öz qeybi yardımlarını əsirgəmədi.

Şübhəsiz, nəfsi saflaşdırmanın bu mərhələsinə çatmaq üçün ilahi yardımlardan əlavə ehtiras və şəhvetlə də (həvayinəfslə) möhkəm mübarizə lazımdır. Öz daxili istəklərinə göz yuma bilməyib istədiyini edən şəxs heç vaxt bu məqama yetişə bilməz.

Bir sözlə, yalnız Allah istəyini öz istəyindən üstün tutub başında başqa fikirlər dolandırmayan qəlb belə ali dərəcələrə yetişərək nurani ola bilər.

Ədəbiyyat

1- *Qurani-kərim*

2- *Nəhcül-bəlağə*

3- Amedi, Əfulfəth, *Qürəül-hikəm və dürrəül-kərim*, , Qahirə: Darul-

kotobil-İslamiyyə, 1380 h.ş.

4- Amoli, Hürri, Məhəmməd ibn Həsən, *Təfsili-vəsailü-ş-şiə, fit-təhsili-məsaili-ş-əriə*, Qum: Alul-beyt müəssisəsi, 1367 h.ş.

5- Beyhəqi, İbrahim ibn Muhəmməd, *əl-Məhasin vəl-Müsavi*, Beyrut: Daru Sədud-din, 2009

6- Bürucerd, Seyid Hüseyin, *Camei-əhadisiş-şiə*, Qum: əl-Mətbəul-elmiyyə, 1379 h.ş.

7- Cəzayeri, Nemətullah *Ənvari-Nomaniyyə*, Qahirə: Darul-kotobel-İlahiyyə, 1355 h.ş.

8- Feyz Kaşani, Möhsin, *Məhəccətül-beyza*, Qəzvin: İntişarate həkim, 1963

9- Hakim Nişapuri, Məhəmməd ibn Abdullah, *Müstədrəku ələs-səhiheyn*, Beyrut: Darut-tasil, 1335 h.q.

10- Helli, Vəram ibn Əbi Feras, *Tənbihül-xəvatir*, Qahirə: Darul-afaqil-ərəbiyyə, 1430 h.q.

11- Hərani, Həsən ibn Əli, *Tuhəful-üqul*, Beyrut: Darul-elmil-ərəbiyyə, 1434 h.q.

12- Həmiri, Abdullah ibn Cəfər, *Qürbul-isnad*, Beyrut: Darul-elmil-ərəbiyyə, 1435 h.q.

13- Xarəzmi, İbn Əhməd, *əl-Mənaqib*, İstanbul: Darul-fıkr, 1358 h.ş.

14- İbn Babəveyh, Səduq, *əl-Xisal*, Qum: Muəssieye nəşre İslami, 1380 h.ş.

15- İbn Babəveyh, Səduq, *Əmali*, Tehran: Ərməğane Tuba, 2017

16- İbn Babəveyh, Səduq, *Mən la yəhzəruhul-fəqih*, Qum: Muəssieye nəşre İslami, 1363 h.ş.

17- İbn Babəveyh, Səduq, *Məaniul-əxbar*, Tehran: Muəssieye nəşre İslami, 1370

18- İbn Əbil Hədid, *Nəhcül-bəlağənin şərhi*, Beyrut: əl-Mətbəul-elmiyyə, 1374 h.ş.

19- İbn Əsakir, Əbu Qasim, *Tarixi-Dəmeşq*, Qahirə: Darul-kotobel-

elmiyyə, 1983

20- İbn Əsir, İzzuddin, *əl-Kamil fit-tarix*, Qahirə: Darul-kotobel-elmiyyə, 1987

21- İbn Əsir, Cəzri, *Üsdül-ğabə*, Qahirə: Darul-kotobel-elmiyyə, 1989

22- İbn Hənbəl, Əhməd, *əz-Zöhd*, Qahirə: Darul-ketabil-İslami, 1380 h.ş.

23 -İbn Hişam, Əbu Məhəmməd, Beyrut: *Sirətun-nəbəvi*, 1994

24- İbn Şəhri Aşub, *Mənaqib*, Qahirə: Darul-kotobel-elmiyyə, 1983

25-İbn Qəyyim Cuzi, Muhəmməd bin Əbibəkr, *Zadül-məad fi huda xeyril-ibad*, Qahirə: Darul-afaqil-ərəbiyyə, 1428 h.q.

26- Məclisi, Məhəmməd Baqir, *Biharül-ənvar*, Qahirə: Darul-kotobel-İslamiyyə, 1315 h.ş.

27- Müfid, Məhəmməd ibn Məhəmməd, *əl-İrşad*, Qahirə: Darul-kotobel-İlahiyyə, 1355 h.ş.

28- Məhəmməd Baqir Məhmudi, *Nəhcüs-səadə*, Bağdad: Nəşrul-elm, 1984

29- Məhmud Şərif və başqaları, *Musuətu-kəlimatil-İmamil- Hüseyin (ə)*, Qum: Usvə, 1383 h.ş.